

**Darko Gavrilović, *Isusov lik u istoriji kulture*,
Stylos Art, 2009, стр. 409**

Knjiga *Isusov lik u istoriji kulture* proučava lik Isusa Hrista kroz istorijske epohe obilježavajući dvije hiljade godina hrišćanske kulture. Prikazujući sveobuhvatan uticaj koji je Isus Hrist imao u prethodna dva milenijuma u istoriji kulture, ova knjiga predstavlja jedinstvenu sintezu u srpskoj istoriografiji. Ni u svjetskoj istoriografiji ne postoji velik broj djela koja kroz lik Isusa Hrista pristupaju proučavanju kulture, ali svakako je jedno od najznačajnijih knjiga Jaroslava Pelikana 'The Illustrated Jesus through Centuries', kojom se autor Darko Gavrilović služio tokom svog istraživačkog rada. *Isusov lik u istoriji kulture* je knjiga koja je podjednako zanimljiva i inspirativna kako naučnicima tako i široj čitalačkoj publici bez obzira na njena vjerska uvjerenja. Ova knjiga nas vodi kroz dvije hiljade godina hrišćanstva i ona nam na zadivljujuće jednostavan način predstavlja Isusa Hrista kroz umjetnost, književnost i nauku.

U svojoj *Uvodnoj reči* (str. 5-10) autor piše o hrišćanskoj civilizaciji u kojoj Isus kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti zauzima centralno mjesto bez obzira na „kontinuitet i diskontinuitet u većitoj potrazi za idealnim opisom ne samo njegovog lika i ličnosti već i poruke koja je bila potrebna različitim vremenima i različitim ljudima” (str. 8).

U prvom poglavlju *Od prve crkve do varvarskih kraljevina* (str. 11-72), autor proučava odnose između „onih kojima je Isus rođenjem i poreklom pripadao i onih koji njemu verom pripadaju” (str. 13), tj. odnose između judaizma i hrišćanstva počev od prvog vijeka. Autor govori o dejudeizaciji

hrišćanstva, te o uspostavljanju prve hrišćanske zajednice čija je glavna odlika privrženost Isusu Hristu. Opisuje teškoće s kojima se hrišćanstvo suočavalo od svojih najranijih početaka, ali i proces promjene religije u Rimskom carstvu za vrijeme cara Konstantina koji je doveo do velikog širenja i jačanja hrišćanstva. Prvi pokušaji predstavljanja Isusa bili su simbolički, pa je i hrišćanska umjetnost sve do 4. vijeka bila prožeta simbolikom. Jedno od značajnih simboličkih predstavljanja dolazi iz Otkrovenja Jovanovog u kojem Spasitelj kaže: „Ja sam alfa i omega, prvi i posljednji, početak i kraj” (str. 27). Autor navodi mnoge simbole i tumačenja simbola koji su se vezivali za Isusa. Jedan od najstarijih jeste simbol ribe i mongram. Veoma je poznat i simbol pastira koji je u prethrišćansko doba važio za simbol blagosti i čovjekoljublja, te su hrišćani ovaj simbol preuzeli smatrajući da pastir vodi vjernike ka spasenju. Simboličko predstavljanje Isusa vezuje judaizam i hrišćanstvo i pokazuje koliko je hrišćanstvo duhovno blisko judaizmu. Od 4. vijeka hrišćanska umjetnost napušta simbolizam i prihvata realizam. Nakon poraza arijanstva Isus u slikarstvu sve više biva predstavljen i kao Bog i vladar, jer Isus je jednosuštan Ocu, a to znači da je vladar. Takođe, od 4. vijeka hrišćani putem asketizma pokušavaju da „premoste jaz između ljudskog i božanskog” (str. 57). Ovaj način života postaje veoma popularan i izaziva divljenje, te se stvaraju nove manastirske zajednice. S pojavom asketizma, lik Isusa Hrista počinje postepeno da se mijenja. „Asketski Isus” ne izgleda kao nevini, golobradi mladi pastir. Isus nosi bradu i izgleda povučeno, ozbiljno i tužno. Autor dalje objašnjava logos: „Hrist, prorok i spasitelj, ne samo da je objavio reč već je i tvrdio da je On ta Reč” (str. 64). Autor kaže da ono što je u istoriji političke misli „Kralj”, to je logos u svijetu istorije misli. Iako nije bio mnogo predstavljen u ranohrišćanskoj umjetnosti, krst postaje najznačajniji simbol u istoriji hrišćanstva kada sveta Jelena, majka cara Konstantina pronade Hristov krst. Krst ubrzo označava pobjedu „moći Božje nad silama zla i to kroz smrt i vaskrsenje Isusovo” (str. 69).

U drugom poglavlju pod nazivom *Na putu od doba preobraćenja do crkve kasnog srednjeg veka* (str. 73-190), autor daje detaljan opis nastanka ikona s posebnim osvrtom na doba ikonoborstva u Vizantijskom carstvu i vraćanje svetih ikona u upotrebu u doba vladavine carice Teodore 843. godine. Autor dalje opisuje sve veću važnost koju ima Hristovo porijeklo u slikarstvu, izradama genealogija, geografskim kartama i kalendarima. „Isusov lik crtan je na kalendarima s jedne strane da bi se posmatračima na vizuelan način potvrdilo da se istorija deli na doba pre i posle datuma kada je rođen, a sa druge da bi se shvatila njegova uloga kao suverena nad vremenom” (str. 91). U 12. vijeku dijete Isus prikazivan je na freskama i ikonama zajedno sa starcem Simeonom ili u majčinom naručju. Prikazivanje Isusa djeteta će se nastaviti kroz vijekove, a vremenom će postati veoma popularne skulpture koje

prikazuju Majku Božju sa Isusom u naručju. Autor opisuje mnogobrojne srednjovjekovne sekte koje su dovodene u vezu sa Sotonom kao i borbu između Isusa i Sotone. Vrlo često srednjovjekovne umjetnosti prikazuju raspeće i Sotonu kao mučitelja, odnosno borbu između dobra i zla. Krst postaje sve prisutniji u srednjem vijeku zbog svojih čudotvornih moći. Služi za odbranu od demona i bolesti, te za borbu protiv zla. U slikarstvu srednjeg vijeka sve više se prikazuje raspeti Isus. U 12. vijeku Isus je prikazan kako trijumfuje nad smrću, ali kasnije, od 13. vijeka, njegov izraz lica postaje mučenički. Osim u slikarstvu, Isus se prikazuje u pozorišnim komadima koji uglavnom prikazuju „istovremeno i tugu i bol raspeća i veselje vaskrsenja” (str. 131). Takođe se prikazuje na vratima. „Prikazi su imali za cilj da pokažu kako su vrata sam Hrist i da kroz njega svaki hrišćanin treba da prođe da bi stigao do spasenja” (str. 140). Isus je u srednjem vijeku prikazivan i kao Kosmički Isus, odnosno kao centar svega postojećeg i na taj način je Božja slava postala vidljiva ne samo pismenima već i nepismenima koji su jedino kroz slike mogli da saznaju o Isusovom učenju. Sa razvojem monaštva koje počinje u 4. vijeku Isus je predstavljan kao monah sa dugom kosom i bradom, a ovaj način predstavljanja je bio veoma široko prihvaćen. U srednjem vijeku misticizam obavija Isusa što se reflektuje kroz npr. zaručnički odnos između Isusa i crkve i poimanje Isusa od strane pojedinih žena mističarki. Isus je prikazivan još od starog vijeka kao ratnik i na Istoku i na Zapadu. Crkva je imala interes da Isusa prikazuje kao ratnika da bi privukla aristokratiju hrišćanstvu i na taj način im nametnula odgovornost i obavezu za vođenje „pravednog rata”, odnosno odbranu hrišćanstva. Međutim, Isus je takođe slavljn kao knez mira u srednjem vijeku zahvaljujući Isajinom proročanstvu, a „njegovo carstvo uspostaviće osnove pravde i pravednosti i biće trajno” (str. 173). Ipak, Evropljani su odlazili u krstaške ratove da bi vratili Svetu zemlju i branili hrišćanstvo. Isus je priznat kao prorok u islamskom vjerovanju, ali autor objašnjava da uprkos tome nije došlo do zbližavanja dviju religija tokom srednjeg vijeka.

Vekovi velikih promena naziv je trećeg poglavlja (str. 191-320). Autor govori o Isusu u doba humanizma i renesanse naglašavajući „u kolikoj su saglasnosti bili renesansna misao i umetnost sa učenjem i ličnošću jedine osobe koju bi istinski mogli da nazovemo *'uomo singolare'* i *'uomo unico'*, Isusom Hristom” (str. 195). Autor dalje detaljno govori o Isusu u doba reformacije i katoličke protivreformacije i potrazi za životom u skladu sa Hristovim učenjem. U 15. i 16. vijeku sve više su prisutni Isusovo rođenje i Blagovijesti u slikarstvu kao i u predstavama koje su se održavale za vrijeme velikih crkvenih praznika. U prikazima Isusa djeteta i Bogorodice u doba renesanse sve više se javljaju svjetovni elementi u odnosu na vjerske elemente. I Isus i Marija su prikazivani kao obični ljudi nevjerovatne ljepote. Isus je veoma često bio predstavljan i kao dijete vladar. Za vrijeme nemirnog 16. vijeka bio je

predstavljan i kao „čovečji sin”, tj. kao običan čovjek, koji je ranjiv. Isus se javlja i kao mučenik, a tema „izgubljenog sina” prisutna je u drami, slikarstvu i vajarstvu i kod protestanata i rimokatolika. Autor opisuje mnoge slike i skulpture koje su bile inspirisane spasenjem i Hristom Spasiteljem. Krst i smrt Isusa na krstu su veoma česta tema u doba renesanse. U tom smislu veoma je značajna Mikelandelova skulptura Pijeta (Plač Majke Božje), jer je Mikelandelo prikazao i Isusa i Majku Božju sa ljudskim odlikama. Autor govori i o ruskim ikonama iz 15. i 16. vijeka koje oslikavaju Isusov silazak u svijet mrtvih i Strašni sud. Ove ikone su „bile usmerene ka jednom osnovnom cilju, a to je da uzdižu u očima hrišćana Onog koji je sišao u Ad i mrtvima objavio jevanđelje i pred kojim će na dan Stašnog suda čitavo čovečanstvo stajati” (str. 252). Od 16. do 19. vijeka Isus dobija epitet „knez mira” i kao takav bio je tema umjetnika i mislilaca. U doba reformacije se baš kao i u srednjem vijeku javljaju ideje o Hristu mladoženji i autor opisuje romantične vizije nekoliko žena koje sebe smatraju Hristovim zaručnicama. Luter je nastojao da u slikarstvo unese shvatanje „Isusa kao Odsjaja Božjeg” (str. 277). U doba novog vijeka se slavi i kult srca Isusovog i to ne samo u Evropi već i u Novom svijetu. U 17. i 18. vijeku, Isus je prikazivan kao Učitelj Doba razuma. Više nije bilo potrebno tumačiti Isusova čuda da bi se dokazala vrijednost njegovih djela i njegove ličnosti. Doba romantizma vidi Isusa kao „Poetu duha”. Ovu romantičnu viziju je Rene Velek opisao kao „pomirenje čoveka i prirode, svesnog i nesvesnog uz pomoć poezije koja je prvo i posljednje od svih zvanja” (str. 294). Autor piše i o širenju hrišćanstva u Novom svijetu, a treće poglavlje završava naglašavajući da su Isusove misli „univerzalne” i da je Isus „Onaj koji pripada celom svetu” (str. 300).

Četvrto poglavlje *U svetlosti i tami savremenog sveta* (str. 321-409) govori o Isusu u 20. vijeku koji je bio uzdrman svjetskim ratovima, revolucionarnim pokretima, ekonomskim krizama, ali i krizom vjere. Autor smatra da je u 20. vijeku usljed pojave televizije, filma i interneta došlo do sekularizacije vizuelne kulture. Ipak, pisci, slikari i naučnici tragaju za „istorijskim Isusom”. Isus je onaj koji pomiruje sve razlike među ljudima. Isus je jedan i On pripada cijelom svijetu. O tome svjedoče mnogobrojna umjetnička djela u kojima se u zavisnosti gdje nastaju mijenjaju Isusovo lice i boja kože. Od sedamdesetih godina 19. vijeka običan narod se sve više suočava sa ekonomskim problemima i neizvjesnošću. Osnivaju se socijalističke stranke koje često imaju antihrišćanski karakter, a s druge strane u crkvama se stvaraju grupe hrišćanskih socijalista koji se trude da „hrišćanima pokažu da je pravda na njihovoj strani, a socijalistima da hrišćanstvo nije dio sistema ugnjetavanja radničke klase” (str. 337). U predvečerje svjetske ekonomske krize, pod uticajem liberalnog protestantizma, Brus Barton je 1926. godine napisao roman o Isusu pod nazivom „Man Nobody Knows” u kojem prikazuje Isusa kao po-

kretača modernog biznisa, te daje moralni legitimitet velikom biznisu. Autor dalje govori o Isusu u doba nacizma i komunizma, objašnjavajući da je hrišćanstvo smetalo nacistima jer se protivilo ratu, a komunistima jer se protivilo revoluciji. „Antisemitizam i antiklerikalizam harali su 20. vekom. Nanosili su zla i nepravde, i od Hrista napravili prognanika dva najnehumanija politička sistema” (str. 351). Autor piše o dva svjetska rata i naglašava: „Nikada evropska hrišćanska krv nije prolivena uzalud u tolikim količinama” (str. 365). Mnogi pravoslavni, katolički i protestantski sveštenici su stradali zajedno sa svojim vjernicima. Ako se uzmu u obzir strahote svjetskih ratova, revolucije, postojanje nuklearnog oružja, te spoljna politika SAD u 20. vijeku stiže se utisak koliko je 20. vijek bio daleko od Hristovog učenja i koliko je Hristovo učenje zloupotrebjeno da bi se postigli politički i ekonomski ciljevi. Sa napretkom nauke i tehnike došlo je do slabljenja vjere u vječni život kod savremenog čovjeka. Posljednjih dvadeset godina 20. vijeka obilježili su novi ratovi, genocidi, raspad Sovjetskog Saveza, pad komunizma, širenje AIDS-a, globalno otopljanje, povećan broj abortusa, sklapanje istopolnih brakova dovodeći hrišćanstvo u veoma težak položaj. Uticaj različitih struja postmodernizma se reflektovao u umjetnostima tako što se Isus koristio za promovisanje prava manjinskih grupa. Učenje Hristovo gotovo da je zaboravljeno u 20. vijeku. „Zbog toga bi hrišćani trebalo da, kako danas, tako i u budućnosti, budu svesni poslednje Hristove poruke iz jevanđelja po Mateju 'Ja sam s vama u sve dane do svršetka sveta'” (str. 409).

